

Boel Berner, *Strange blood: The rise and fall of lamb blood transfusion in 19th century medicine and beyond* (Bielefeld: Columbia University Press 2020). 200 s.

Under arbetet med boken *Blodflöden: Blodgivning och blodtransfusion i det svenska samhället* (2012) stötte Boel Berner på ett fenomen som inte fått någon större uppmärksamhet inom historieforskningen: djurbloodstransfusioner. Närmare bestämt transfusioner från djur, oftast lamm, till människa. Nu har även denna medicinska praktik fått en egen bok med titeln *Strange blood: The rise and fall of lamb blood transfusion in 19th Century medicine and beyond*. Det är en välskriven, informativ och underhållande studie. Berner beskriver en praktik som kommit och gått inom medicinen sedan 1660-talets första blodtransfusioner, och som återkom även efter den korta period, året 1874, som boken främst fokuserar på.

I Berners berättelse får vi följa tre män som förespråkade blodtransfusioner med lammblood – de tyska läkarna Oscar Hasse och Franz Gesellius samt den schweiziske läkaren Joseph-Antoine Roussel – men även ett antal läkarkollegor vid mentalsjukhus i norra Italien som under denna period svämmades över av pellagra-patienter. Oscar Hasse, läkare i tyska Nordhausen, var tydligt inspirerad av en bok författad av Franz Gesellius, bosatt i St. Petersburg, som skrivit en historisk översikt över blodtransfusioner. Denna slutade med en plädering för lammbloodstransfusioner eftersom lammblood var ”syrerikt, levande och livgivande”. Hasse genomförde efter detta ett antal transfusioner och när han presenterade sina resultat ådrog han sig både nationellt och internationellt intresse. Joseph-Antoine Roussel, som var den främsta förespråkaren för lammbloodstransfusioner under 1870-talet, bidrog med den apparat han uppfann för blodtransfusioner direkt från donator till mottagare. Alla tre befann sig på olika sätt utanför de sjukhus- och universitetsbaserade institutionerna och deras idéer fick främst spridning genom den ökade medicinska och massmediala pressen under mitten och slutet av 1800-talet.

Något som tidigt blir tydligt i boken är den stora variation av diagnoser och besvär som blodtransfusioner, med både människoblood och djurblood, användes för i syfte att förhoppningsvis behandla eller bota. Lungsot, pellagra, cancer och epilepsi var några områden, och tekniken användes också för att återuppväcka till synes döda soldater på slagfältet. Dörren hade nu öppnats för att försöka bota en uppsjö av sjukdomar och besvär som läkarvården stått handfallen inför tidigare.

Berner's fokus i boken är frågor kring varför detta intresse plötsligt uppstod vid denna tid. Vad och vilka låg bakom? Hur mådde patienterna efteråt? Men framför allt: fungerade det? För att kunna besvara alla dessa frågor

har Berner undersökt texter i sjukhus- och universitetsarkiv i flera länder i Europa. Dessa har bestått av allt från läkares rapporter och medicinska publikationer till mer esoteriska dokument kring blodets livgivande kraft. Rent geografiskt omfattar studien material från USA, Ryssland, Tyskland, Sverige och Italien.

Berner ger en kortfattad bakgrund till djurblodsblodstransfusionerna, vilka tidigast genomfördes under 1660-talet. När transfusionerna sedan gjorde sitt återinträde på den medicinska arenan var det tack vare en ung läkare i London som stått handfallen inför att en kvinnlig patient förblött efter en förlossning. År 1818 gjorde han historiens första kända blodtransfusion mellan två människor. Läkare konstaterade att endast människoblod kan användas och flera visade genom djurexperiment att det var farligt, om inte dödligt, att göra blodtransfusioner mellan olika arter. Så varför återupptogs lammbloodstransfusionerna?

Berner tar i första hand upp tre områden där lammbloodstransfusionerna diskuterades under 1870-talet: på slagfältet, mot lungsjukdomar och på mentalsjukhus. Transfusioner föreslogs eller användes för alla dessa patienter men kritiken började inom bara några år växa mot transfusioner med artfrämmande blod. I experiment kunde forskare visa att blod från olika arter inte gick att blanda. Detta bemöttes av förespråkare med egen erfarenhet från klinisk verksamhet. Berner pekar här på en brist i konsensus kring vad som skulle räknas som medicinsk bevisning. Den nya vetenskapen stod mot den gamla medicinska praktiken med helt olika förklaringsmodeller för sjukdom och behandling. Här går Berner på djupet och förklarar hur olika kontexter bidrog till variationer i kunskapsproduktionen: doktor–patientrelationen, sjukhusläkarnas professionella ambitioner och djurexperiment genomförda av forskare.

Lammbloodstransfusionerna försvann lika fort som de uppstått. Vissa som fördömde dem gick så långt att de dömde ut även transfusioner med mänskligt blod. Några enstaka transfusioner genomfördes dock under slutet av 1800-talet i desperata situationer, och då användes till och med lammblood. I det sista kapitlet återknyter Berner till Hasse, Gesellius och Roussel och deras öden efter att transfusionerna övergetts. Hasse återgick till sitt arbete som relativt okänd läkare i Nordhausen, Gesellius lämnade läkarbanan och blev tidningsredaktör och Roussel lyckades sälja in sin blodtransfusionsapparat till österrikiska, ryska, belgiska, brittiska och till slut även franska militären. Han lämnade transfusionerna bakom sig under 1880-talet och övergick till subkutana injektioner.

För den teknik- och medicinhistoriskt intresserade framstår ett av Berners perspektiv som speciellt intressant: historien om en misslyckad medicinsk praktik – lammbloodstransfusionerna var hett debatterade och över-

gavs nästan lika fort som de började användas. Vi ger alltför sällan utrymme åt att undersöka de tekniska och medicinska praktiker som överges. Berner citerar Anita Guerrinis plädering för att de misslyckade praktikernas för många att ge oss insikt i att nästan inga medicinska praktiker är vetenskapligt eller etiskt helt korrekta eller felaktiga – det är först när vi sätter in dem i deras vetenskapliga, medicinska och samhällsliga kontexter som vi kan förstå varför praktiker uppstår och överges.

Uppsala universitet

ELIN BJÖRK

Jan Christensen, *Rikedom förpliktigar: Kulturdonationernas Göteborg 1850–1920* (Göteborg: Lindelöws bokförlag 2020). 333 s.

Göteborgsandan är ett begrepp som använts för ett klimat av samförstånd inom kommunalpolitiken och mellan politiker, näringsliv, akademi och kultur i rikets andra stad. I boken *Rikedom förpliktigar* utreder göteborgshistorikern Jan Christensen begreppets ursprung och växlande betydelser. Även om vissa trådar dras fram till nära nutid är framställningen – enligt undertiteln – koncentrerad till perioden 1850–1920. Det handlar framför allt om de många och betydande donationerna inom kulturområdet, som enligt mångas mening präglat Göteborg sett i ett riksperspektiv. Christensen ger en fyllig bakgrundsteckning till stadens demografiska utveckling under 1800-talet då betydande klasskillnader uppstod. Förmögna köpmän och industrialister formade stadens elit medan arbetargrupperna växte. Författaren ägnar vidare stort utrymme åt Göteborgs många inflytelserika donatorsfamiljer och jämför deras donationsverksamhet med den som under samma epok förekom i Stockholm. I ett avslutande avsnitt tar författaren upp frågan om hur betydelsefulla kulturinstitutioner skapades med de privata donationerna som grund och det politiska spel som fördes när man skulle prioritera: vad skulle de stora pengarna i första hand gå till? Här fanns vitt skilda åsikter, som bröts mot varandra såväl vid sammanträdesborden som i den ofta starkt engagerade pressen.

Pengar styr mycket av livet och präglar också bokens hela disposition. Det handlar om hur förmögenheter skapades och förvaltades och hur de därefter också kunde användas för stora donationer för olika samhällsliga ändamål. Göteborgs roll som hamnstad gav förutsättningarna för den ursprungliga ackumulationen av kapital och blev särskilt påtaglig i kristider, som under kontinentalblockadens illegala handel och första världskrigets transitseglation. Stora risker, stora vinster, med efterföljande konkurser – men också